

Масанов Е.Ж.

Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан

БІЛІМ БЕРУДЕГІ МӘДЕНИ ГЕГЕМОНИЯЛЫҚ ҰСТАНЫМДАР МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа. Мақалада мәдени гегемонияның білім беру жүйесіндегі маңыздылығы мен оның тарихы қарастырылады. Сонымен қатар әлемдік жаһандану үрдістері мен құбылыстарда еліміздің қандай мәдени бағдарларға бағытталу керектігі талданып, ғылыми ұсыныстар жасалады.

Түйінді сөздер: мәдениет, гегемония, Қазақстан, білім, бағдар, құндылық, адам капиталы

Жаһандану әлемінде қарқынды өзгерістерге толы қоғамдағы құндылықтар маңыздылығы мен өзектілігі арта түсті. Заманауи қоғамда құндылықтар әлемінің қай саласы басты бағдаршам болатындығы туралы мәселесі алдыңғы қатарға шықты. Мәселен, саясат немесе экономика бірінші орында болуы керек па? деген сұраққа нақтылы жауап осы күнге дейін өз шешімін таба алмауда. Көптеген саясаткерлер мен экономист ғалымдардың бірі экономика маңызды деп санағандықтан, көптеген әлемде және Қазақстанда да экономикалық зерттеулер мен ұстанымдар басымдылық танытуда. Алайда соңғы кездердегі қоғамдағы үш ірі экономикалық, экологиялық және денсаулық саласындағы (Covid-19) тоқыраулар мен қиындықтар ұлғая түсті. Бұл тарихи феномендер адамзаттың техникалық және материалистік идеялардан негіз алатын бағыттың тығырыққа алып келетіндігін көрсетті.

Заманауи әлеуметтік құбылыстар адамзаттың дамуының жаңа бір деңгейіне, шеңберіне шығуға және жаңа мәдени-рухани ізденістерге алып келуде. «Франкенштейн туралы миф Homo Sapiens-ті көп ұзамай бітетін тарих шындығына апарып тірейді. Ядролық немесе экологиялық апат болмаса, онда технологиялардың қарыштай дамуы таяуда Homo Sapiens-тің орнына мүлдем басқа, дене тұрпаты, когнитивті эмоциялық сипаты өзгешелеу тіршілік иесі басады деген ойды аңғартады» [1]. XIX ғасырдан бастап орын алған ғылыми материалистік ұстанымдар мен әлеуметтік жағдайдың төмен болуы экономиканың бірінші орынға шығуына алып келді. Әрине дүниетанымға негізделген құндылықтар өзі адамзатқа пайдалы нәтижесін көрсетіп, дамыған жоғары өркениеттерінде қалыптастырды.

Ар-ұждан (IQ, EQ қарағанда SQ-Spiritual quality) өлшемі жоғары білімді адамдардың өркендеп, дамып басқаратын дәуір келе жатыр. Сондықтан Қазақ елі осы саяси мәдени ұстанымға бар күшін сала отырып, жаңа әлемдік тәртіп орнату мақсатында, білім беру жүйесіне мәдени гегемониялық бағыт-бағдарын жұмылдыру маңызды.

Гегемония (көне грек тілінде үстемдік, басқару, көшбасшылық) – саяси, экономикалық, әскери үстемдік және бір мемлекеттің басқаларға бақылау жүргізуі. Гегемония ұғымы қазіргі дамыған қоғамда пікірталас пен қызығушылық тудыратын өзекті ғылыми тұжырымдық терминге айналды. Гегемония қысқаша тарихына тоқталып өтсек, ертеде Көне гректерде қалаларының бірінің басқа қалаларына саяси-әскери үстем болуымен анықталды. Мысалы, македониялық Филипп II құрған қалалық мемлекеттерінің персиялық жорыққа қарсы әскери жорықтарын басқаруы [2]. Тарихи тұрғыда полистердің үстемдігін білдіргенімен, қазіргі таңда үстемдік алуан түрлі кең мағынасында түсіндіріледі.

XIX ғасырда басқа аймақтарға территориялық геосаяси және мәдени үстемдігін жүргізуі, айталық еуропалықтардың колониялды жүйесін айтуға болады.

XX ғасырда саяси мағынасынан тереңдей түсіп, гегемония термині қоғамдағы үстем етуші топтың бейнелейтін мәдени империализм ретінде ұғыныла бастады. Интеллигенцияның озық мәдени ұстанымдардың идеологиялық тұрғыда басым бола отырып, қоғамның басқа топтарына ықпал ретінде түсіндірілді. Гегемонияның мәдени-философиялық мағынасында түсіндіріп, алғаш ғылыми қолданысқа алып келген итальяндық философ *Антонио Грамши* болады.

ҚР Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың: «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында «Бәсекелік қабілет» атты бөлімінде «*Цифрлы Қазақстан*» мәселесіне ерекше тоқталып өтеді. Мақалада: «Қазіргі таңда жеке адам ғана емес, тұтас халықтың өзі бәсекелік қабілетін арттырса ғана табысқа жетуге мүмкіндік алады» – деп көрсетіледі. Демек бәсекелестікте тек бір индивидтің дамуы ғана емес, сонымен қатар өнертапқыш интеллигенциялар қоғамдағы ықпалды тұлғаға айналып, сол жаңалықтардың трендке айналуы маңызды. Бәсекелестік қай бағытта жүруі керек, бәсекелестікті қалай анықтаймыз. Бағдарламада: «Бәсекелік қабілет дегеніміз – ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы. Бұл *материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге білім, қызмет, зияткерлік өнім* немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін» [3]. Олай болса, цифрландыруда технологиялық құрылымдардың сапалы құралдарын жетік орнатумен қатар, ондағы адами капиталды зияткерлік қабілетіне аса мән беру керектігін аңғартады.

Осы ретте мәдени гегемониялық бағытта «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын техникалық іске асуынан басқа, мазмұны немесе текстуалды мәнмен толықтырылуы керек деген өзекті сауал бірінші орынға шығады.

Болашақта ұлттың табысты болуы, оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Сондықтан әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы. Мысалы, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғышарттардың санатында.

Сондықтан да «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар – ұлтымызды, яғни барша қазақстандықтарды ХХІ ғасырдың талаптарына даярлаудың қамы.

Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің жиынында танымал кинорежиссер Е. Тұрсыновтың пікірінше, мәдениетке деген қарым-қатынасты түп-тамырымен өзгерту қажет: "Бізде әлі күнге дейін әдебиеттен бірде-бір Нобель сыйлығының лауреаты, Пулитцер сыйлығының лауреаты, әлемдік деңгейдегі ойшыл жоқ. Мүмкін олар бар да шығар, бірақ оларды әлем танымайды", – дейді Тұрсынов.

Біз «алдымен экономика, одан кейін саясат» деген ұранмен өмір сүріп келдік. Қазір бәрі керісінше, алдымен саясат, одан кейін экономика. Тағы да не алдыңғысы да, не кейінгісі жұмыс істемейді. Өйткені ең алдымен мәдениет болуы керек. Ал қалғандары одан кейін бола жатады. Онсыз мәдениетсіз адамды үлкен саясатқа да, үлкен экономикаға да араластыруға болмайды. Мәдениетсіз адам менеджер ретінде белгілі бір жетістікке жетуі мүмкін. Бірақ бұл уақытша жетістік. Шектеулі адам қолындағы шексіз биліктің тарттырар зардабы ауыр. «Ал біз не туралы айтсақ та, қайда көз салсақ та, барлығы мәдениетке келіп тіреледі. Мысалы, қаржы мәдениеті, саяси мәдениет, ұлттық мәдениет, пікірталас мәдениеті, бұқаралық мәдениет, тұрмыстағы мәдениет, дене тәрбиесі мәдениеті, спорт мәдениеті, тағысын тағылар. Осылайша мәдениет адам өмірінің барлық саласын қамтиды. Өкінішке қарай, біз Маркстің ізімен жүрдік. Ол экономика – базис, қалғандары үстіндегі құрылым деп есептеді. Ал ар-ождан жоқ жердегі базис есігі ашық тордағы жыртқыш секілді. Егер адам өмірі мен тұтас мемлекеттің іргесі ар-ождан екенін түсінбесек, бізді қасірет зардабы күтіп тұр. Ар-ожданды

тек мәдениет қана оята алады. Мәдениетті адам – арлы адам. Ал арсыз адам, мәдениеттен жүрдай адам деген сөз». Осы орайда режиссер мәдениет министрлігінің жанынан мәдени саясат жөніндегі кеңес құруды ұсынды. Ол консультативтік органға айналып, қадағалау функциясын жүзеге асыруы тиіс.

Қала – көне мәдениеттің ең алғашқыларының бірі болып табылады. Құрылыс және архитектура арқылы біз өткен заман және адамзат туралы ақпараттар білеміз. Ол заманның ғылыми философиялық және өркениеті деңгейінің қаншалықты болғанын айта аламыз. Эрих Фромм қаланы мәтін немесе текст ретінде қарау өзектілігін алғашқылардың бірі болып көрсетті. Себебі салауатты қоғам – ақпараттық тасқын және адамзат қоғамы бұқараланған тұтынушы қоғамда, өзіндік тұлғалық сыни ойлау қабілетін жоғалтуда. Сондықтан мәтіндік талдау қабілеті – «Салауатты қоғам», салауатты өмір салтын қалыптастыруда маңыздылығымен байланыстырды.

Мәдениетті қоғамға айнарудың негізгі шарты қаланы немесе қоғамды дамытумен тығыз байланысты. Мәдениеттің негізі болып саналатын архитектура мен әдебиет – дамудың айырылмайтын қосағы. Жазбаша не ауыз әдебиеті – сәулет өнерінің жыршысы, ал архитектура – сол жырлардағы әлемнің негізі, арқауы, дәстүрі. Дүниетану принциптерін түсінген адам үшін дамудың келесі жоғары сатысына өту заңдылық болды. Қалалық өзгерістер тек стильдің немесе инженерлік конструкцияның өзгеруі ғана емес, сол құрылысқа ерекше өзіне ғана тән: сол елдің дамуын, өсу талаптарын сипаттайтын, замани философиясы арқылы жан беру болып табылады. Классикалық философиялық дискурс көптеген құрылыста пайдаланылатын терминдермен байыды. Мәдениеттанулық талдаулар архитектура терминдерін пайдалану арқылы жасалады. Содан келіп қаланың архитектурасы сол қаланың мәдениеті болып есептеледі. Қала сәулеті оны болашақта тұрғызуда материалдық конструкциясы ретінде философиялық метафораларымен құрылыстың медиаторы болады. И. Кант керемет өнер жансызға жан бітіріп, осы сигнатурасымен абырой алады деген. Қала философия мен өнердің арасында стратегиялық рөл атқарады. Анық бөліп қарау қиынға соғады. Қала метафора ретінде материалды кеңістік пен материалды емес кеңістіктің ерекшеліктерін айқын дәлелдей білгенде ғана философиядан туындаған өнер екенін көрсетеді. Архитехтоникалық дискурс ХХ ғасырдың философиясына өткен. Л. Виттгештейн мен М. Хайдеггердің құрылыс салу және оны жобалау тәсілдері кездейсоқтық емес, текстердің жаңа формасы мен мағынасын түсіндіру жолдары болатын. Хайдеггердің «Метафизиканың негізгі сұрақтары» еңбегіндегі «Зат» деп аталатын мақаласында ақылдан не ойдан туған ішкі конструкцияның өзі нағыз сызба екендігін анықтап айтты. Ақылдың не ойдың нағыз аспектісі – жоба. М. Хайдеггердің бұл ойы И. Канттың тұжырымдамаларымен астасып жатыр [6]. Қала екі түрлі функция көрсетеді: біріншіден, ол архитектура яғни сәулет болса, екіншіден, ойластырылған мәдениет үлгісі және де ол философияның жазбасы ғана болып қалмайды, егер де ол қаланың метафоралық түсінігі ретінде қабылданса, онда парадигма: ол белгілі бір дәстүрдің мәдениеті болып, соның шешулерін, олардың әртүрлі тәсілдерін іздестіріп, универсумның матрицасы болады. Қала бейнесін философияның көмегімен өзгерте алмаймыз, себебі мәдениеттің өзі қаланың бейнесін иемденіп алған. Бір жағынан мәдениет қаланың тарихын, табиғатын түсіндіргісі келгенмен, екінші жағынан сәулеттің дискурсы оның мәнінен шыға алмайды.

«Қазақстанның үшінші жаңғыруы жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауда 30 озық елдің қатарына қарай ілгерілеуге лайықты бес басымдықтардың негізгісі: «адами капитал сапасын» жақсартуға бағытталды. Сонымен қатар «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақалада: «Бәсекелік қабілет. Қазіргі таңда жеке адам ғана емес, тұтас халықтың өзі бәсекелік қабілетін арттырса ғана табысқа жетуге мүмкіндік алады. Бәсекелік қабілет дегеніміз – ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы. Бұл материалдық

өнім ғана емес, сонымен бірге білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін». Осыған орай еліміздің өркендеуі үшін ең маңыздысы – «Адами ресурстарды» дамыта отырып, мәдени гегемонияға айналуға баса назар аудару.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Харри Ювал Ноаh. Sapiens: Адамзаттың қысқаша тарихы – Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018жыл. 368 б.
2. The Columbia Encyclopedia, Fifth Edition. (1994), p. 1215.
3. Сапалы еңбек ресурстары [Электронды ресурc]. URL: <http://www.akorda.kz> (қолданылған күні 17.11.2020 ж.) – С.236.
4. Димаштың жетістігі туралы [Электронды ресурc]. URL: <https://sputniknews.kz/culture/20190906/11460323/Tursynov-Dimashtyn-zhetistigine-ortaqtasatyn-sheneunikterdi-synap-tastady.html> (қолданылған күні 17.11.2020 ж.)
5. Тони Шей. Доставляя счастье. М.: Манн, 2018 – 304 с.
6. Нуржанов Б.Г., Ержанова А.М. Культурология в новом ключе: Учеб. пособие для ун-тов. – Алматы, 2011. – 372 с.

REFERENCES

1. Harry Yuval Noah. Sapiens: Adamzattyn kyskasha tarihy [Sapiens: A Brief History of Humankind]– Almaty: «Ulityk audarma byurosy» kogamdyk kory, 2018zhyl. 368 b.
2. The Columbia Encyclopedia, Fifth Edition. (1994), p. 1215.
3. *Sapaly enbek resurstary* [Quality human resources] [Electronic resource]. URL: <http://www.akorda.kz> (accessed: 17.11.2020 zh.)
4. *Dimashtyn zhetistigi turaly* [About Dimash's success] [Electronic resource]. URL: <https://sputniknews.kz/culture/20190906/11460323/Tursynov-Dimashtyn-zhetistigine-ortaqtasatyn-sheneunikterdi-synap-tastady.html> (accessed: 17.11.2020 zh.)
5. Toni Shej. *Dostavlyaya schast'e* [Giving happiness] М.: Mann, 2018 – 304 с.
6. Nurzhanov B.G., Erzhanova A.M. *Kul'turologiya v novom klyuche: Ucheb. posobie dlya un-tov* [Culturology in a new key: Textbook. university allowance] – Almaty, 2011. – 372 s.

Масанов Е.Ж.

Роль культурной гегемонии в образовании

Аннотация. В статье рассматривается важность культурной гегемонии в образовательном процессе и его исторические становления. Представлены анализы, предложения роли культурной ценности и ориентации в глобализационном мире, также его место в развитии государства.

Ключевые слова: культура, гегемония, Казахстан, образование, глобализация, цивилизация, человеческий капитал

Massanov Ye.Zh.

The role of cultural hegemony in education.

Abstract. The article examines the importance of cultural hegemony in the educational process and its historical formation. Analyzes, proposals for the role of cultural value and orientation in the globalizing world, as well as its place in the development of the state, are presented.

Key words: culture, hegemony, Kazakhstan, education, globalization, civilization, human capital

Автор туралы ақпарат:

Масанов Еркін Ж. - Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Медиакоммуникация және Қазақстан тарихы кафедрасы, ассистент-профессоры PhD

Сведение об авторе:

Масанов Еркин Ж. - ассистент-профессор кафедры Медиакоммуникаций и истории Казахстана, Международный университет информационных технологий

About author:

Massanov Yerkin - Assistant professor of the Department of Media communication and history of Kazakhstan, International information technology university

УДК 1.17.177

Мацюк Д.А.

Средняя школа-лицей №20, Актобе, Казахстан

ПРИНЦИП ГУМАНИЗМА В СИСТЕМЕ КАЗАХСТАНСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

***Аннотация.** В данной статье анализируется роль образования и воспитания как важнейших трансляторов идей мира и согласия в качестве духовных ценностей. Была выявлена тесная связь между спецификой казахстанского образования и многонациональным населением страны. Изучены три модели толерантных воспитательных стратегий с позиций казахстанского философа С. Колчигина. В целом было отмечено, что гуманизм является важной социальной основой функционирования поликультурного казахстанского общества.*

***Ключевые слова:** ценность, гуманизм, образовательная стратегия, толерантность, жизненный опыт, мультикультурализм.*

Современная эпоха обозначила качественно новый этап развития науки и техники. С одной стороны – новые технологии устремлены на удовлетворение новых потребностей общества в области производства и потребления, с другой – идет возрастание уровня нетерпимости и агрессии в связи с желанием ряда стран стать лидерами мировой экономики и политики. В этой связи система отечественного образования не осталась в стороне от столь глобальных вызовов. Поэтому встает достаточно важная проблема: *как в условиях глобализации воспитать у подрастающего поколения (будущих специалистов) чувство толерантности и дружелюбия как неотъемлемых частей системы гуманизма?* Особо это важно в подготовке учителей социально-гуманитарного профиля (историков, религиоведов, правоведов, психологов и др.).

Необходимо напомнить, что Актюбинский регион непонаслышке знает о такой страшной разновидности глобальной агрессии, как религиозный радикализм. Ведь подобного рода события стали не только определенным упущением со стороны правоохранительных органов, но и таким же упущением со стороны самого общества и системы образования в частности. В молодежной образовательной среде необходима пропаганда идей мира и согласия как альтернативы пути нетерпимости и античеловечности. И это вполне решаемая цель, в рамках которой в сфере школьного образования был введен такой важный факультативный предмет как «Светскость и основы религиоведения», а начиная с 2017 г. в университетах дисциплина «Религиоведение» стала обязательным образовательным компонентом.

Напомним, что наступающий 2021 год для нашей страны будет юбилейным, поскольку республика отметит 30-летие собственной независимости. Пройдено было многое, но,